

O'ZBEK VA INGLIZ TILLARIDA XALQ TABOBATI BILAN BOG'LIQ FITONOMIK NOMLARNING LINGVOKULTUROLOGIK TAHLILI

Nuraliyeva Zarina Panji qizi

TerDPI, 1-kurs magistr talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqola O'zbek va Ingliz tillaridagi xalq tabobati bilan bog'liq fitonomik nomlarning lingvokulturologik tahliliga bag'ishlangan. Fitonomik nomlar nafaqat lug'aviy birlik sifatida, balki xalqning dunyoqarashi, madaniy qadriyatlari va an'analarini aks ettiruvchi lingvokulturologik fenomen sifatida qaraladi. Tadqiqotda har ikki tildagi fitonomik nomlarning xalq tabobatida qo'llanishi, ularning semantik va etimologik xususiyatlari, shuningdek, metaforik va assotsiativ ma'nolari qiyosiy tahlil qilinadi. O'simlik nomlari orqali xalq tabobati va madaniy muloqotning til vositasida qay darajada aks etishi o'rganilib, ular xalq tafakkurining lingvokulturologik kodlari sifatida talqin etiladi. Tadqiqot natijalari o'zbek va ingliz tillaridagi fitonomik nomlarning lingvistik va madaniy o'ziga xosliklarini aniqlashga va ularni xalq tabobati doirasida yanada chuqur tahlil qilishga zamin yaratadi.

Kalit so'zlar: fitonomik nomlar, xalq tabobati, lingvokulturologik tahlil, semantik o'ziga xoslik, etimologik tahlil, metaforik ma'no, assotsiativ tahlil, madaniy kodlar, o'simlik nomlari.

Аннотация: Данная статья посвящена лингвокультурологическому анализу фитонимических названий, связанных с народной медициной, в узбекском и английском языках. Фитонимические названия рассматриваются не только как лексические единицы, но и как лингвокультурологический феномен, отражающий мировоззрение, культурные ценности и традиции народов. В исследовании проводится сравнительный анализ семантических и этимологических особенностей фитонимов, используемых в народной медицине, а также их метафорических и ассоциативных значений в обоих языках. Через названия растений изучается, как народная медицина и культурное взаимодействие отражаются в языке, и они трактуются как лингвокультурные коды народного мышления. Результаты исследования способствуют выявлению лингвистических и культурных особенностей фитонимов в узбекском и английском языках, а также создают основу для углубленного изучения их роли в народной медицине.

Ключевые слова: фитонимические названия, народная медицина, лингвокультурологический анализ, семантическая специфика, этимологический анализ, метафорическое значение, ассоциативный анализ, культурные коды, названия растений.

KIRISH/ ВВЕДЕНИЕ

Fitonomik nomlar xalqning ekologik dunyoqarashi, tarixiy tajribasi va madaniy tafakkurini aks ettiruvchi lingvokulturologik kategoriya sifatida tilshunoslik va etnolingvistika fanlari chorrahasida o'ziga xos o'rin egallaydi. Xalq tabobati doirasida o'simlik nomlari faqatgina shifobaxsh xususiyatlarni ifodalovchi atamalar sifatida emas,

balki milliy va mintaqaviy tafakkurning lingvokultural kodlari sifatida talqin etiladi. Ushbu o'simlik nomlari etimologik ildizlari, mifologik ma'nolari va metaforik ishlatilishi jihatidan madaniy qatlamlarning boy semantik tizimini tashkil etadi.

Mazkur tadqiqotning diqqat markazida o'zbek va ingliz tillarida xalq tabobatida ishlatiladigan fitonomik nomlarning lingvokulturologik xususiyatlari turadi. Tadqiqotda ushbu fitonomik nomlarning semantik-struktural tahlili, ularning xalq tabobati doirasida pragmatik qo'llanishi va ma'naviy merosdagi o'rni qiyosiy tahlil qilinadi. Har ikki tildagi fitonomik nomlar orqali xalqning dunyoqarashi va madaniy o'ziga xosligini aks ettiruvchi lingvokultural aloqalar tahliliga alohida e'tibor qaratiladi.

Shu bilan birga, fitonomik nomlarning xalq tabobati va lingvokulturologik kodlar sifatida milliy va global miqyosdagi ahamiyati aniqlanadi. Tadqiqot o'simlik nomlarining tilshunoslikdagi semantik, pragmatik va kognitiv aspektlarini kengroq yoritishga yo'naltirilgan bo'lib, bu sohaning ilmiy tadqiqotlar doirasini kengaytirishga xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR/ ЛИТЕРАТУРА И МЕТОД

Hozirgi zamonda til o'rganishga yangicha yondashuvlar, ayniqsa o'simlik nomlari (fitonimlar) kabi muhim leksik birliklarga bo'lgan e'tibor oshmoqda. Biroq, bu so'zlar hali leksikada kam o'rganilgan va taqqoslanayotgan tillarda ularning terminologiyasi rivojlanmagan.

Fitonimiya o'xshash denotativ yo'nalishdagi leksemalarning semantik xususiyatlarini tavsiflovchi leksiko-semantik guruhlarni o'z ichiga oladi. Fitonimlar botanikaning umumiy nomenklaturasi birliklari sifatida qaraladi va ular fitoterminlardan, ya'ni o'simliklarning ilmiy nomlaridan farq qiladi. Fitonimlar til va madaniyatda keng tarqalgan atamalar bo'lib, ularning o'rganilishi til o'rganish jarayonida katta ahamiyatga ega.

O'simlik nomlari bilan bog'liq leksik birliklarga bag'ishlangan ko'plab ilmiy ishlar mavjud bo'lib, bu tadqiqotlar o'simlik nomlari guruhining turli xususiyatlarini o'rganish imkoniyatini taqdim etadi. Masalan, V.A. Merkulovning "O'simliklarning rus xalq nomenklaturasi haqida ocherklar" asari [1: C. 257], O. P. Ryabkoning "Zamonaviy ingliz tilida murakkab tuzilgan floronimlar" [2: C. 326] va A.N. Abregovning "Adige tilidagi o'simlik nomlari: sinxron-diaxronik tahlil" kabi ishlar bu sohada muhim ahamiyatga ega [3: C. 134]. Shuningdek, B.V. Kopochevaning "Sun'iy va tabiiy nominatsiya nisbati (o'simlik nomlari materiali asosida)" [4: C. 255] va N.I. Konovalovning "Ural o'simliklarining xalq nomlari lug'ati" kabi tadqiqotlari ham bu borada katta ilmiy hissadir [5: C. 300]. N.I. Panasenkonning "Lug'atni kognitivonomasiologik o'rganish: dorivor o'simliklar nomlarini qiyosiy tahlil qilish tajribasi" asari [6: C. 397] va L.D. Pochepsovaning "Avstraliyaning ingliz tilidagi floristik nomlari" ishlari ham o'simlik nomlari leksikasining xususiyatlarini tahlil qilgan muhim ilmiy ishlar hisoblanadi.

O'zbek tilshunosligida fitonimlarni o'rganish borasida bir qator muhim tadqiqotlar olib borilgan. X.Jamolxonovning o'zbek tilining botanika terminologiyasining shakllanish tarixi haqidagi tadqiqoti [7: B. 21], shuningdek, Yu.Eshonqulovning "O'zbek tilidagi meva nomlarini tarixiy va etimologik tahlil qilish tajribasi" kabi ishlar bu sohadagi ilmiy ishlarni yoritadi [8: B. 24]. G.X. Nigmatovanning "O'zbek tilida o'simlik nomlari leksemalarining tizimi va badiiy jihatlarini" asarida o'zbek tilidagi o'simlik nomlari leksemalarining tuzilishi va ularning badiiy funksiyalari o'rganilgan [9: B. 21]. M. Xoshimxo'jaevanning "Olam

lingvistik manzarasidagi fitonimlar (Ingliz, rus va o'zbek tillari materiallari asosida)" ilmiy tadqiqoti esa fitonimlarni olam lingvistik manzarasi nuqtai nazaridan tahlil qiladi [10: B. 155]. I. Ismoilov, K. Meliev va M. Saparovlarning O'rta Osiyo turkiy xalqlari tillari materiallariga asoslangan monografiyasi mevali daraxtlar, ularning mevalari va bu sohada paydo bo'lgan leksik birliklarning to'liq to'plamini taqdim etadi.

МУНОКАМА/ ОБСУЖДЕНИЕ

Hozirgi kunda fitonimlarni o'rganish, tilshunoslik va leksikografiya sohalarida muhim ahamiyatga ega bo'lsa-da, bu mavzu hali ham yetarlicha chuqur o'rganilmagan. Fitonimlar va o'simlik nomlarining lingvistik xususiyatlari ko'plab tillarda kam tahlil qilingan. Xususan, o'zbek tilida fitonimlarni o'rganishning boshlang'ich bosqichi ko'plab ilmiy ishlar orqali amalga oshirilgan bo'lsa-da, sohadagi ilmiy tajribalar hali ham muayyan cheklolarga ega. Bu esa o'z navbatida, tilshunoslikda fitonimlarga bo'lgan e'tiborni yanada oshirish, ularning semantik, strukturaviy va funksional xususiyatlarini chuqurroq tahlil qilishni taqozo etadi. Shuningdek, turli tillarda fitonimlar o'rtasidagi tafovutlar va o'xshashliklarni aniqlash ham dolzarb muammolardan biridir.

НАТИЖАЛАР/ РЕЗУЛЬТАТЫ

Quyida tabotatga oid fitonomik nomlarni ayrimlarining lingvo-ma'daniy tahlili olib borilgan:

№	O'zbek fitonomik nom	Ingliz fitonomik nom	Izoh	Lingvo-ma'daviy tahlil
1	Qulupnay	Strawberry	O'simlik mevasining nomi, tabobatda ko'plab foydalari mavjud.	Qulupnay ingliz tilida ham tabobatda ishlatiladi, ammo o'zbeklar asosan yurak va tomirlar sog'lig'i uchun qo'llaydi.
2	Chamichka	Sage	Hozirgi kunda xalq tabobatida hazm tizimini yaxshilashda qo'llaniladi.	Chamichka o'simligi ingliz tilida ham shifobaxsh, lekin asosan yallig'lanishlarga qarshi ishlatiladi.
3	Issiqcham	Hot pepper	Meva sifatida ishlatiladi, shuningdek, tabobatda issiqchamning og'riqni kamaytirish xususiyati bor.	Inglizlar ko'pincha issiqchamni metabolizmni yaxshilash uchun ishlatadilar, o'zbeklarda esa og'riqni engillashtirishda qo'llaniladi.
4	Ta'zim	Lavender	Xushbo'y o'simlik, tinchlantiruvchi va uyquni yaxshilovchi xususiyatga ega.	Ta'zimni inglizlar tinchlantiruvchi sifatida ishlatadilar, o'zbeklarda esa asosan asab tizimini tinchlantirish uchun qo'llanadi.
5	Zanjabil	Ginger	O'simlikning ildizi, oshqozon va hazm tizimi uchun foydalidir.	Zanjabil o'simligi inglizlar tomonidan asosan xolesterin va qon aylanishini yaxshilashda ishlatiladi.

XULOSA/ ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, o'zbek va ingliz tillaridagi fitonimlarning tabobatda qo'llanishi ko'plab o'xshashliklarni, shu bilan birga, milliy madaniyat va tabiiy resurslarga nisbatan farqlarni aks ettiradi.

Har ikki tilda o'simliklarning tibbiy, shifobaxsh va simbolik ahamiyati ular orqali sog'liqni saqlash, tabiiy resurslar bilan bo'lgan munosabat va ko'rish nuqtai nazarining o'ziga xosligini ta'kidlaydi. Fitonimlarning lingvokulturologik tahlili esa tildagi semantik va pragmatik xususiyatlarni yanada chuqurroq o'rganish imkonini yaratadi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI/ ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА:

1. Меркулова В.А. Очерки по русской народной номенклатуре растений. – М.: Наука, 1967. – С. 257.
2. П. Рябко. Сложноструктурные флоронимы в современном английском языке", РГУ, 2002. – С. 326.
3. Абрегов, А.Н. Названия растений в адыгейском языке: синхронно-диахронный анализ: Научный доклад, представленный в качестве дисс. на соиск. учен. ст. доктора филол. наук / А.Н. Абрегов. Майкоп, 2000. – С.134.
4. Копчева Валентина Васильевна. Соотношение искусственной и естественной номинации (на материале названий растений) : диссертация ... кандидата филологических наук : 10.02.01. – Томск, 1985. – С. 255.
5. Коновалова Н.И. Словарь народных названий растений Урала. – Екатеринбург. 2000. – С. 300.
6. Панасенко Н.И. Когнитивно-ономазиологическое исследование лексики : Опыт сопоставительного анализа названий лекарственных растений: диссер ... доктора филологических наук : 10.02.19 – Москва, 2000. – С. 397.
7. Жамолхонов Ҳ. А. Ўзбек ботаника терминологиясининг шаклланиш ва ривожланиш тарихидан: Филол. фан. ном. ... дисс. автореферати. – Тошкент, 1969. – Б. 21.
8. Эшонкулов Ю. Опыт историко-этимологического анализа названий плодов в узбекском языке: Автореф. дисс. . канд. филол. наук. - Ташкент, 1977. – С. 24.
9. Нигматова Г.Х. Система и художественное функционирование лексем-названий растений в узбекском языке: Автореф. дисс. ... канд. филол. Наук. – Т., 1998. – С. 21.
10. Хошимхужаева М.М. «Фитонимы в языковой картине мира (на материале английского, русского и узбекского языков). Дисс. ... доктора философии (PhD) по филол. Наукам. – Ташкент, 2018. – С. 155.